

**POCZĄTKI DZIAŁALNOŚCI KATEDRY ARCHEOLOGII UAM
NA POMORZU ŚRODKOWYM.
AKCJA WERYFIKACJI GRODZISK
WCZESNOŚREDNIOWIECZNYCH**

INITIAL FIELD WORKS OF THE CHAIR OF ARCHAEOLOGY,
ADAM MICKIEWICZ UNIVERSITY, IN POMORZE ŚRODKOWE.
EARLY MEDIEVAL STRONGHOLD VERIFICATION PROJECT

Dobrochna Jankowska

Instytut Prahistorii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
ul. Św. Marcin 78, 61-809 Poznań, Poland

ABSTRACT. The article refers to one of the major episodes in history of field works undertaken by archaeologists from Poznań, from the 1960s to the 1970s. It presents the applied methodology of stronghold verification and summarises the importance of the research for the recognition of settlement in Pomorze (also referred to as Pomerania).

Na przełomie lat 50. i 60. ubiegłego wieku archeolodzy z Uniwersytetu Poznańskiego z bliżej nieznanymi powodami nie mieli możliwości prowadzenia badań na terenie Wielkopolski. Wydaje się, że istniała w tej kwestii jakaś niepisana umowa między trzema ówczesnymi działającymi w Poznaniu placówkami, zgodnie z którą za Wielkopolskę odpowiadało Muzeum Archeologiczne (jako pełniące funkcję Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków), badania zaś w ramach akcji milenialnej realizował Instytut Historii Kultury Materialnej PAN (dalej: IHKM PAN). Dla Katedry Archeologii, ówczesnej najsłabszej kadrowo, nie było miejsca (szczególnie dla pracujących tam asystentów). Starsi stopniem lub stażem pracownicy byli już zaangażowani gdzie indziej (dr Aleksandra Cofta-Broniewska pracowała z Witoldem Henslem w Kruszwicy, prof. Wojciech Kóčka prowadził badania we Wrocławiu, dr Jan Żak odpoczywał po obronie doktoratu – wkrótce potem zaczął wykopaliska w Bninie). Młodszy czynili starania, by znaleźć dla siebie odpowiedni obszar działalności. Nie było to proste, gdyż „strefy wpływów” były pod koniec lat 50. już właściwie ustalone. Najbliższym, stosunkowo wolnym terenem, choć już częściowo

„anektowanym” przez IHKM (ekspedycję Władysława Łosińskiego) było Pomorze Środkowe, pokrywające się z ówczesnym województwem koszalińskim. Dostęp do niego był możliwy, gdyż w Muzeum koszalińskim pracowali koledzy jednego z asystentów, mgr. Jerzego Olczaka, który zresztą miał rodzinę w Szczecinku i czuł się z tym obszarem emocjonalnie związany. Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Koszalinie (dalej: WKZ) był w tym czasie Franciszek J. Lachowicz, człowiek niezwykle ambitny i energiczny – jeden z najlepszych konserwatorów tych czasów. Dostrzegł on zalety współpracy z ośrodkiem uniwersyteckim i potrafił tę szansę wykorzystać.

W 1961 r. została podpisana umowa wieloletnia między Katedrą Archeologii UAM, WKZ i Muzeum w Koszalinie na realizację programu badawczego wpisane- go w akcję badań millennialnych. Program, wzorowany na działaniach prowadzo- nych w Wielkopolsce pod kierunkiem W. Hensla, zakładał przeprowadzenie wni- kliwych studiów archiwalnych, sporządzenie na tej podstawie katalogu grodzisk średniowiecznych z obszaru województwa koszalińskiego, a następnie weryfikację ich w terenie wraz z wykonaniem pełnej dokumentacji oraz rozpoznaniem zaplecza osadniczego. Projekt przewidywał także równoległe przeprowadzenie prac wykopa- liskowych na wytypowanym grodzisku wczesnośredniowiecznym. Idea projektu nie była może odkrywcza, ale jego znaczenie naukowe było bardzo duże, ze względu na bardzo słaby stan badań nad pomorskim wczesnym średniowieczem.

Badania na Pomorzu finansowane były niemal w całości przez WKZ. Akcją kie- rował od początku J. Olczak, do którego rok później dołączył Kazimierz Siuchniń- ski. Stałym uczestnikiem badań terenowych był F.J. Lachowicz. Udział pracowni- ków Muzeum był symboliczny i tylko w początkowym etapie.

Do badań stacjonarnych wytypowano grodzisko na stan. 1 w Radaczu koło Szczecinka – być może ze względu na szczecineckie powiązania J. Olczaka. Bada- nia prowadzono tam z uwzględnieniem aspektu dydaktycznego (co miało też zna- czenie finansowe) – zlokalizowano tam studencki obóz naukowy. Prace trwały 3 sezony (1961–1963), a obóz miał wśród studentów opinię nie najlepszą, nie tyle ze względu na spartańskie warunki, ile na rygor wprowadzony przez kierownictwo. W drugim sezonie oprócz badań na samym grodzisku wykonano także sondáže na terenie domniemanej osady przyrodowej (stan. 3) oraz na pobliskim stan. 4, gdzie bez powodzenia usiłowano zlokalizować cmentarzysko¹.

W trzecim sezonie badań w Radaczu atmosfera się zmieniła. Nie wiem, dlacze- go Katedra przestała się tymi badaniami interesować. Nikt nimi *de facto* nie kiero- wał. Nadzór sprawowali „z doskoku” różni asystenci, a na miejscu szefowali stu- denci po III roku – Gerard Wilke i Jerzy Fogel. Do pomocy mieli jeszcze dwóch studentów mających pewne doświadczenie terenowe i młodzież po I roku, którą uczyli wszystkiego oraz bardzo energicznie zapoznawali z „życiem wykopalisko-

¹ Siuchniński 1963, 22.

wym”. Do prac wykopaliskowych zatrudnionych było ponadto 2 rysowników (studentów kierunków niearcheologicznych) oraz kilkanaścioro nastolatków z pobliskich wiosek, którym trzeba było zapewnić zajęcie. Nasi starsi koledzy – kierownicy bardzo się starali wypełnić powierzone sobie zadanie, stanowisko miało jednak skomplikowaną stratygrafię, i dlatego, jak sądzę, bali się podejmować decyzje w kwestiach taktyki eksploracji. W efekcie zwalniali tempo prac, a także podjęli na własną rękę badania sondażowe na położonym w pobliżu stan. 2 – domniemanym grodzisku, wykonując tam przekop przez wał². Przybyły po dwóch miesiącach z zadaniem zwinięcia ekspedycji K. Siuchniński zareagował zdecydowanie. W ciągu tygodnia wykonał nadludzką pracę i doprowadził wykopaliska do w miarę przyzwoitego stanu, kończąc pootwierane wykopy. Wykonał to (bez przesady) z narażeniem życia, ryzykując wysadzenie w powietrze (wkopaliśmy się w skład amunicji z II wojny, który K. Siuchniński osobiście wyeksplorował) i zasypianie w kilkumetrowej głębokości, bardzo wąskim przekopie przez wał.

Materiały z badań w Radaczu zostały tylko częściowo opracowane. Ukazały się dwa sprawozdania wyników pierwszych dwóch sezonów³ oraz jeden artykuł o charakterze popularnym⁴. Jedyne w artykule K. Siuchnińskiego zamieszczono rysunek przekroju przez wał grodziska z w miarę szczegółowym opisem stratygrafii obiektu. Znajdują się w nim także opisy obiektów z majdanu grodziska, rysunki zabytków wydzielonych i niewielki wybór fragmentów ceramiki. Próbę ustalenia dokładniejszej chronologii stanowiska zaprezentował W. Łosiński⁵, wyróżniając 3 fazy osadnicze, zamykające się w przedziale VI/VII – początek X w. Materiał ceramiczny został ćwierć wieku później wzięty na warsztat przez Sławomira Bakierę⁶. Zabytki przetrucano kilkakrotnie z jednego magazynu do drugiego. Stanowisko dzieli pod tym względem los wielu innych obiektów badanych w latach 60. ubiegłego wieku.

Badania weryfikacyjne grodzisk wczesnośredniowiecznych na terenie Pomorza Środkowego rozpoczęły się jesienią 1961 r. (ryc. 1). Prowadzono je w ramach dwóch tygodniowych akcji rocznie (jesienią i wiosną), w czasie których „robiono” każdorazowo z reguły obszar jednego powiatu (tylko powiaty Słupsk i Szczecinek wymagały dwóch podejść). W trakcie pierwszych wyjazdów, podczas których weryfikowano obiekty z powiatów południowych (Drawsko Pomorskie, Wałcz i Złotów), dopracowano do perfekcji metodykę postępowania. Zaprezentowano ją dopiero w 1967 r. na posiedzeniu Komisji Archeologicznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, a opublikowano 2 lata później⁷. Były to bardzo szczegółowe wskazówki. Widać to na grafiku, na którym zaznaczono wznoszący samochodzik – element

² Lachowicz 1973, 75, 76.

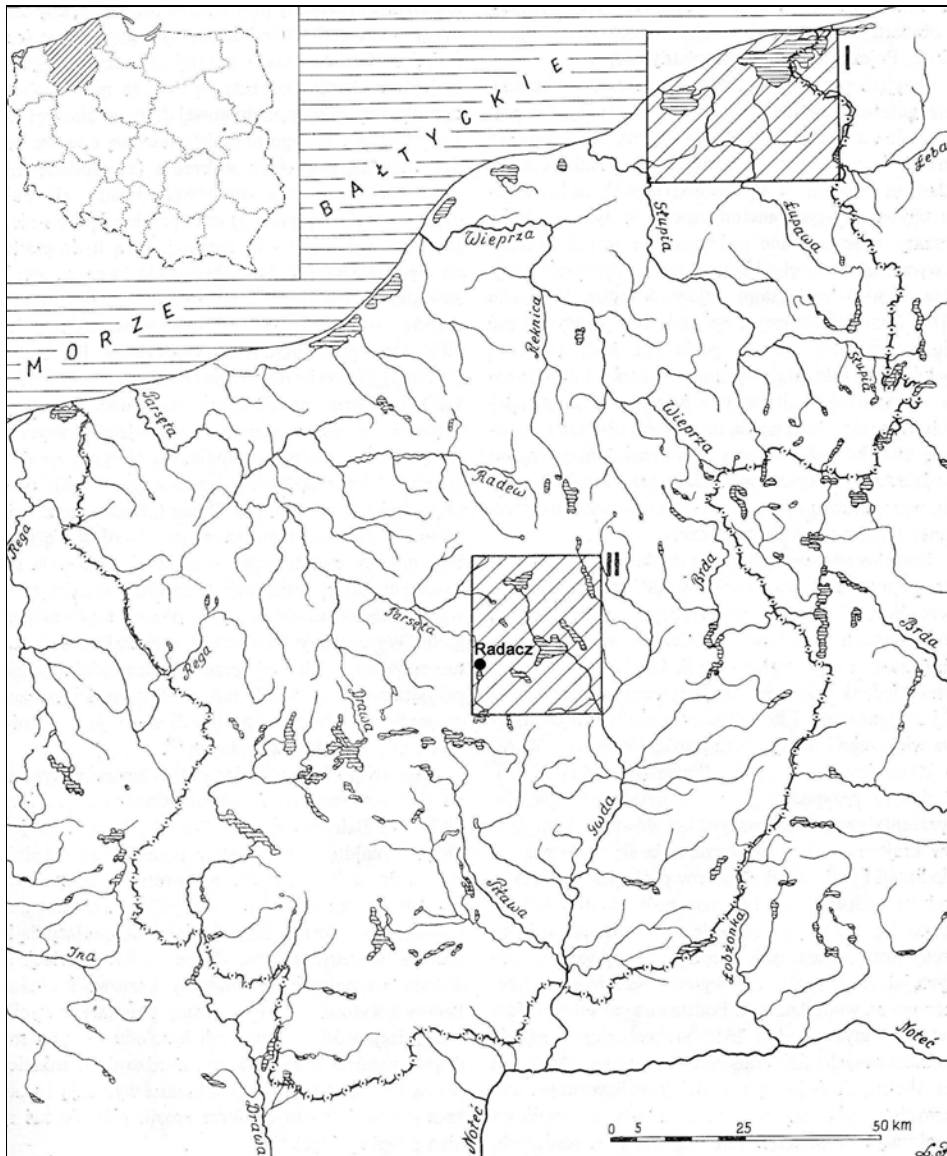
³ Olczak 1962; Siuchniński 1963.

⁴ Olczak 1962a.

⁵ Łosiński 1982, 94.

⁶ Bakiera 1988.

⁷ Olczak, Siuchniński 1969.

Ryc. 1. Obszar objęty akcją weryfikacji grodzisk wraz z lokalizacją „powierzchni próbnych” (wg: Lachowicz, Olczak, Siuchniński 1977)

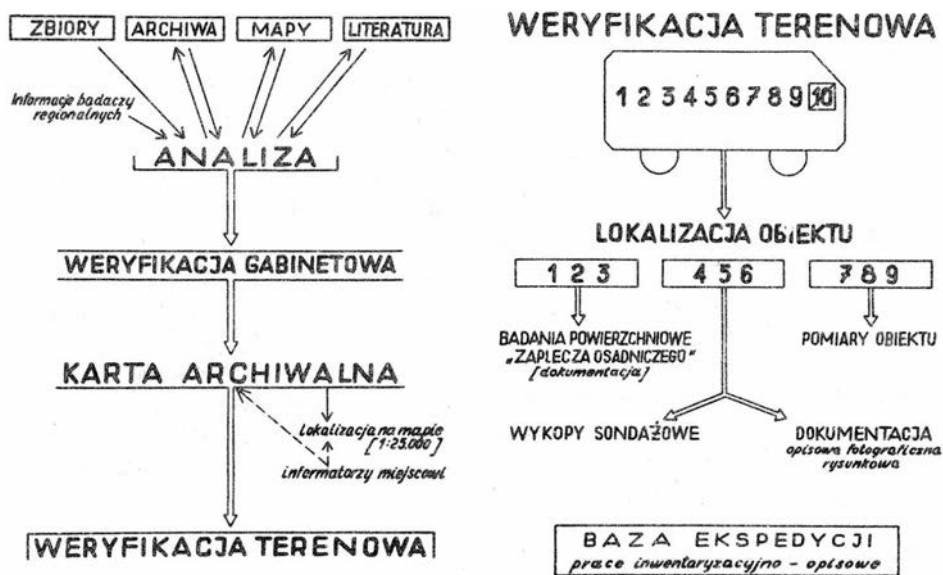
Fig. 1. Area under the stronghold verification project with “trial areas” marked (after: Lachowicz, Olczak, Siuchniński 1977)

najważniejszy i decydujący o powodzeniu całej akcji – oraz optymalny skład i podział zajęć ekipy (ryc. 2). Metoda prac (poza etapem gabinetowym, także szczegółowo w artykule opisanym) uwzględniała 3 aspekty: identyfikację obiektu i wyko-

nanie jego planu warstwicowego, potwierdzenie charakteru stanowiska i ustalenie jego chronologii poprzez wykopy sondażowe oraz rozpoznanie zaplecza w promieniu ok. 2–3 km w trybie penetracji powierzchniowej.

Ekipa badawcza składała się z 9 osób (tyle wraz z kierowcą mieściło się w mikrobusie „Nysa”, uznanym za najlepszy środek transportu), spośród których wyodrębniono 3 zespoły przeznaczone do podjęcia poszczególnych zadań. W praktyce praca wyglądała inaczej. Zespół składał się z reguły z 3-osobowego kierownictwa (J. Olczak, K. Siuchniński i F. Lachowicz), rysownika – specjalisty od planów warstwicowych (wymienne: Alojzy Wawrzyński, Gerard Wilke i Kazimierz Poprawski) oraz 4 studentów i 1 studentki (mogę się pochwalić, że uczestniczyłam prawie we wszystkich wyjazdach – także po ukończeniu studiów). Uczestnictwo w tych badaniach było dla studentów wielkim wyróżnieniem – nasi szefowie dbali o to, by kompletowanie ekipy odbywało się w atmosferze, która nas, studentów, doprowadzała do lekkiej hysterii. Najważniejszy w ekipie był kierowca – od niego i stopnia jego miłości do samochodu zależało, jak blisko weryfikowanego obiektu uda się dojechać.

Przebieg każdej wyprawy był podobny. Bazą wypadową był hotel w mieście powiatowym; o jego standardzie zamilczę. Wyjeżdżaliśmy możliwie najwcześniej, „robiąc” dziennie zwykle dwa obiekty. Wracaliśmy bardzo późno, jedliśmy to, co udało się kupić po drodze. Po powrocie do rana opracowywaliśmy materiał i dokumentację. Odsypialiśmy nocę w samochodzie – tu uszkodzowany był J. Olczak, którego zadaniem było pilotowanie ekipy jak najbliżej do kolejnego grodziska.

Ryc. 2. Schemat metody weryfikacji grodzisk (wg: Olczak, Siuchniński 1969).

Fig. 2. Scheme of the method of stronghold verification (after Olczak, Siuchniński 1969)

Metoda pomiarów grodzisk nigdzie chyba nie została opisana. Wymyślił ją chyba A. Wawrzyński. Była niezwykle prosta i szybka – dostosowana do naszych nikłych możliwości sprzętowych. Sprzęt pomiarowy składał się z kompletu 10 standardowych tyczek mierniczych, kompasu, taśmy 25 m i poziomicy. Zespół pomiarowy składał się z 4 osób. Rysownik wykonywał szkic obiektu, ustawiając tyczki na koronie wału w miejscach newralgicznych i domierzając je kompasem. Następnie wykonywano pomiary odległościowo-wysokościowe między tyczkami, zaczynając od najwyższego punktu na obiekcie. Od każdej tyczki wytyczano w drugim etapie proste po skłonie obiektu. Pomiary zmierzały w kierunku ustalania przebiegu warstw o wartości 1 m (czasem – 0,5 m). Wykonywano je, ustawiając w poziomie taśmę rozciągniętą między tyczkami. Zwykle wykonanie warstwicówki wymagało kilkudziesięciu zejść po skłonie i serii dodatkowych domiarów, koniecznych do uszczegółowienia obrazu. Zgrany zespół potrzebował na to kilku godzin.

Równocześnie kopano sondáže w wyznaczonych przez szefostwo rejonach. Miało ich być jak najwięcej i miały być jak najgłębsze – oszczędzano więc na ich rozmiarach. Dlatego kopano je głównie saperką – kolegom przeciwczonym na zajęciach Studium Wojskowego nie sprawiało to problemów. Gorzej było z rysowaniem profili, bo w malutkim wykopie o powierzchni ok. 1 m² i głębokości dochodzącej czasem do 2 m niewiele było widać. Równocześnie F. Lachowicz wykonywał dokumentację fotograficzną obiektu, a panowie magistrowie penetrowali okoliczne pola. Posługiwaliśmy się niemieckimi sztabówkami, co było nielegalne, ale polskich map w skali 1:25 000 nie było, a kiedy się pokazały, były tak zafałszowane (szczególnie w okolicach licznie rozsianych na tych terenach poligonów), że nie nadawały się do użytku.

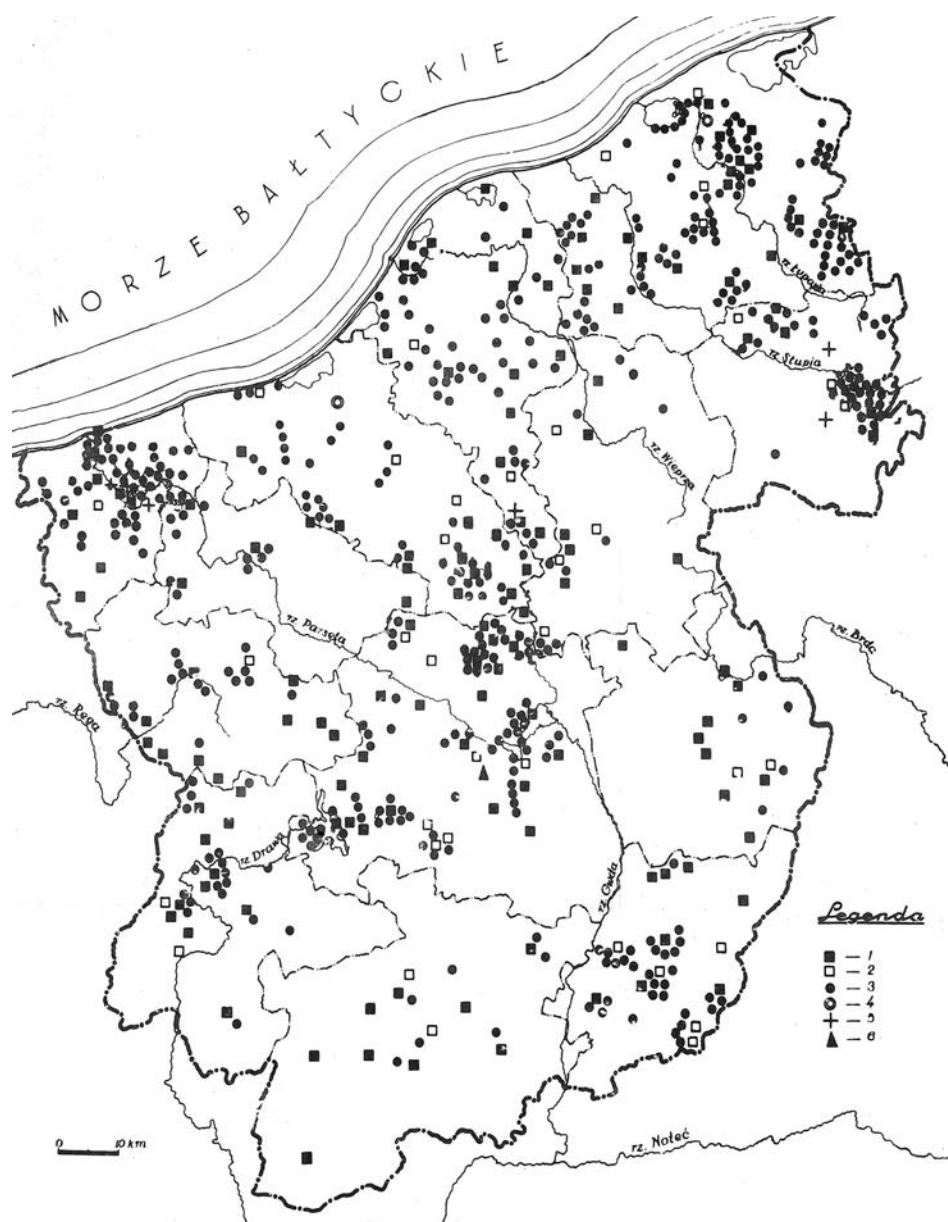
Pierwszym efektem naukowym akcji weryfikacyjnej było opracowanie bardzo szczegółowej typologii grodzisk, uwzględniającej takie ich cechy, jak położenie, przebieg linii wałów i rozczłonkowanie. Typologia ta była przedmiotem dyskusji na międzynarodowej konferencji w Niemczech w 1974 r.⁸ Opublikowano ją rok później w języku polskim⁹. Autorzy próbowali uchwycić prawidłowości między typem grodziska a jego chronologią. Zdawali sobie przy tym sprawę, że typologia ta, odzwierciedlająca współczesny stan zachowania obiektu, nie ma bezpośredniego przełożenia na jego pierwotny kształt i ma głównie charakter porządkujący.

W ramach akcji trwającej łącznie 11 lat (etap terenowy zakończono w 1972 r.) zweryfikowano ogółem 297 grodzisk i odkryto lub zweryfikowano ok. 1000 stanowisk otwartych, w tym ponad 600 z wczesnego średniowiecza¹⁰ (ryc. 3). Ostatnim akordem prac terenowych były badania powierzchniowo-sondażowe dwóch powierzchni próbnych wielkości ok. 600 km², ułożonych w strefach Pojezierza (jeziora Wielimie – Wierzchowo) i Pobrzeża Wschodniopomorskiego (jezioro Gardno).

⁸ Olczak, Siuchniński 1975.

⁹ Olczak, Siuchniński 1976.

¹⁰ Lachowicz 1973.

Ryc. 3. Mapa prezentująca wyniki akcji weryfikacji grodzisk (wg Lachowicz 1973). Legenda:
 1 – grodzisko; 2 – grodzisko domniemane; 3 – osada; 4 – ośrodek kultu; 5 – cmentarzysko; 6 – skarb

Fig. 3. Map presenting results of stronghold verification (after Lachowicz 1973). Legend: 1 – stronghold; 2 – supposed stronghold; 3 – settlement; 4 – cult centre; 5 – cemetery; 6 – hoard

Te ostatnie materiały miały stać się podstawą dwóch prac habilitacyjnych (J. Olczaka i K. Siuchnińskiego), pisanych w jakiejś specyficznej wspólnej formule. Natomiast na bieżąco publikowane były katalogi zawierające materiały z poszczególnych powiatów (wyszło ostatecznie 6 tomów – por. Bibliografia). Projekt wspólnej habilitacji jednak się nie udał. Niejako „w zamian” ukazał się kolejny katalog z dziwną treściowo częścią wstępną, w której autorzy starali się niczego konkretnego nie napisać; zawierał on materiały z obu powierzchni próbnych¹¹. Odnotować należy też artykuł K. Siuchnińskiego¹², będący zapewne streszczeniem rozdziału jego pracy, poświęconego kwestiom relacji między fizjografią Pobrzeża a gęstością osadnictwa wczesnośredniowiecznego.

Po latach J. Olczak¹³ opublikował pracę opartą na tych materiałach, będącą czysto archeologicznym ujęciem zagadnienia (jest to praca ahistoryczna, co się rzadko zdarza w piśmiennictwie poświęconym wczesnemu średniowieczu, odmienna choćby od dzieł W. Łosińskiego, opartych w znacznej mierze na źródłach uzyskanych w toku opisywanej akcji weryfikacyjnej). Obiecywał w niej opracowanie także zagadnień przewidzianych pierwotnie dla K. Siuchnińskiego (który już od 10 lat nie żył), a w pracy zamieszczone są mapy przygotowywane do planowanego całościowego ujęcia tematu osadnictwa grodowego na obszarze określonym za J. Kondrackim¹⁴ Pobrzeżem i Pojezierzem Zachodniopomorskim i stanowiącym ok. 2/3 obszaru objętego weryfikacją. Uzasadnienie takiego zakresu terytorialnego pracy jest dość niejasne.

Ryc. 4. Badania wykopaliskowe w Radaczu (1–5) (fot. nieznanymi)

1. Sezon 1961 – otwieranie wykopów na majdanie grodziska.
2. Sezon 1962 – studenci – uczestnicy obozu.
3. Sezon 1963 – Radacz stan. 2. W zarwanym wykopie.
4. Sezon 1963. Zakończenie ekspedycji. Na pierwszym planie – J. Fogel.
5. G. Wilke przy rysowaniu profilu.
6. F.J. Lachowicz – „sponsor” i główny fotograf akcji weryfikacji grodzisk.

Fig. 4. Excavations in Radacz (1–5) (unknown photographer)

1. Field season 1961 – Initial exploration of the trenches in the bailey of a stronghold.
2. Field season 1962 – Students – participants of the camp.
3. Field season 1963 – Radacz, site 2. In a damaged trench.
4. Field season 1963 – The end of excavation. In front – J. Fogel.
5. G. Wilke drawing a profile.
6. F.J. Lachowicz – “sponsor” and the main photographer of the project

¹¹ Lachowicz, Olczak, Siuchniński 1977.

¹² Siuchniński 1974.

¹³ Olczak 1991.

¹⁴ Kondracki 1977.

1

2

3

4

5

6

1

2

3

4

5

6

Ryc. 5. Weryfikacja grodzisk (fot. F.J. Lachowicz)

1. 1962 rok (?). Ustalanie trasy dojścia do obiektu. Na pierwszym planie – K. Siuchniński.
2. Ekipa przy „Nysie”. Oczekiwanie na spóźnionych.
3. Odpoczynek na grodzisku. Pierwszy z lewej – J. Olczak. Drugi z lewej – A. Wawrzyński.
4. Kopanie sondażu.
5. 1965 rok (?). Ekipa w komplecie.
6. 1967 rok. Ekipa w komplecie.

Fig. 5. Verification of strongholds (photo by F.J. Lachowicz)

1. 1962 (?) Planning how to get to the structure. In front – K. Siuchniński.
2. The team next to their car “Nysa”. Waiting for the late.
3. Resting in the stronghold. On the left: first – J. Olczak. second – A. Wawrzyński.
4. Digging a test pit.
5. 1965 (?) The whole team together.
6. 1967 The whole team together.

Obietnicy swojej J. Olczak nie zrealizował. Ukazał się jeszcze katalog źródeł¹⁵ do osadnictwa późnośredniowiecznego. W sumie cały materiał źródłowy z akcji weryfikacyjnej (łącznie z materiałami z innych okresów, publikowanymi przy różnych okazjach, najczęściej jako tzw. odkrycia) został opublikowany. Na tej bazie powstały znaczące prace syntetyczne¹⁶, a także wytypowano kilkanaście stanowisk do badań wykopaliskowych, prowadzonych już przez inne ośrodki archeologiczne¹⁷. Trudno jednak uznać, że efekty tej gigantycznej przecież pracy zostały w pełni wykorzystane. Ich użyciu na większą skalę przeszkadza trochę fakt, że były prowadzone w ramach jednostek administracyjnych, których granice zmieniano w ostatnim trzydziestoleciu dwukrotnie, a na terenach ościennych podobnych prac nie podjęto. Niemniej warto może poczynić starania, by ten niewątpliwie wartościowy wkład naszego ośrodka w badania milenijne nie został zapomniany i zmarnowany. W 2011 r. przypadła 50. rocznica rozpoczęcia tego projektu. Byłby to symboliczny czas, by go zakończyć.

BIBLIOGRAFIA

- Bakiera S.
1988 Grodzisko wczesnośredniowieczne w Radaczu na Pomorzu zachodnim (ceramika naczyńowa), Poznań [maszynopis pracy magisterskiej, Biblioteka Instytutu Prahistorii UAM].
- Kondracki J.
1977 *Regiony fizycznogeograficzne Polski*, Warszawa.

¹⁵ Olczak 1994.

¹⁶ Łosiński 1972; 1982; 1983; 2008.

¹⁷ Lachowicz 1973, 76–81.

- Lachowicz F.J.
1973 *Dorobek archeologii koszalińskiej w latach 1945–1970*, Koszalin.
- Lachowicz F., Olczak J., Siuchniński K.
1977 *Osadnictwo wczesnośredniowieczne na Pobrzeżu i Pojezierzu Wschodniopomorskim. Wybrane obszary próbne*, Poznań.
- Łosiński W.
1972 *Początki wczesnośredniowiecznego osadnictwa grodowego w dorzeczu dolnej Parsęty (VIII–XI wiek)*, Wrocław.
1982 *Osadnictwo plemienne Pomorza (VI–X wiek)*, Wrocław.
1983 *Struktura terytorialno-polityczna Pomorza w XI stuleciu w świetle archeologii, Slavia Antiqua* 28, s. 113–125.
2008 *Pomorze Zachodnie we wczesnym średniowieczu. Studia archeologiczne*, Poznań.
- Łosiński W., Olczak J., Siuchniński K.
1971 *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego*, t. 4, Poznań.
- Olczak J.
1962 *Badania archeologiczne na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Radaczu pow. Szczecinek, Materiały Zachodniopomorskie* 7 (1961), s. 371–380.
1962a *Badania archeologiczne w Radaczu, pow. Szczecinek, Z Otchłani Wieków* 28 /2.
1978 *Zakres przydatności archeologicznych badań terenowych dla studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem, Prace i materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Archeologiczna* 25, s. 285–291.
1991 *Formy osadnictwa na Pojezierzu Zachodniopomorskim we wczesnym średniowieczu (na podstawie źródeł archeologicznych)*, Toruń.
1994 *Źródła archeologiczne do studiów nad zasiedleniem Pomorza Środkowego w późnym średniowieczu*, Toruń.
- Olczak J., Siuchniński K.
1966 *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego*, t. 1, Poznań.
1968 *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego*, t. 2, Poznań.
1970 *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego*, t. 3, Poznań.
1969 *Z metodyki badań sondażowo-weryfikacyjnych grodzisk, Sprawozdania PTPN* 1/78, s. 53–56.
1975 *Typologische Klassifikation der Frühmittelalterlichen Burganlagen in Mittelpommern, EAZ* 16/3, s. 443–474.
1976 *Typologia wczesnośredniowiecznych grodzisk Pomorza Środkowego, Slavia Antiqua* 23, s. 111–152.
1986 *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa słupskiego*, t. 1, Poznań.
1989 *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa słupskiego*, t.2, Poznań.
- Siuchniński K.
1963 *Sprawozdanie z badań na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Radaczu pow. Szczecinek w 1962 r., Materiały Zachodniopomorskie* 8 (1962), s. 9–28.
1974 *Zależności między osadnictwem wczesnośredniowiecznym a głównymi elementami fizjograficznymi na Pobrzeżu Wschodniopomorskim [w:] Studia Archaeologica Pomeranica*, Koszalin, s. 189–214.

INITIAL FIELD WORKS OF THE CHAIR OF ARCHAEOLOGY, ADAM MICKIEWICZ
UNIVERSITY, IN POMORZE ŚRODKOWE.
EARLY MEDIEVAL STRONGHOLD VERIFICATION PROJECT

S u m m a r y

The presence of archaeologists from Poznań in Pomorze dates back to the early 1960s. In 1961, an agreement was signed between the Department of Archaeology of Poland at Adam Mickiewicz University in Poznań, Provincial Monuments Conservator in Koszalin and Museum in Koszalin on the implementation of the research project within the more general one connected with the celebration of the forthcoming millennium of Polish state. The project, modelled on the activities led by Witold Hensel in Wielkopolska, assumed to conduct thorough archival studies, leading to cataloguing of early medieval strongholds from the former Koszalińskie Province, and then verification of them in field along with the implementation of full documentation and recognition of settlement conditions. The project also assumed parallel excavations of a chosen early medieval stronghold. Scientific importance of the project was very large, due to the very poor state of research on the early Middle Ages in Pomorze.

There was a fortified settlement in Radacz near Szczecinek, site 1, selected for regular investigation. The research was conducted there including the aspect of teaching (which also had financial significance) – hence a study camp for students was organised there. The work had lasted for three seasons (1961–1963). In the second one, in addition to excavations of the stronghold itself, also its surroundings were investigated (site 3) as well as site 4, where archaeologists, unsuccessfully, attempted to locate a cemetery.

Results of the excavation in Radacz had been only partially analysed. There were two reports published outlining the results of the first two seasons and one article of the popular character. The article by Siuchniński (1963) appears to be the only one that contains the drawing of a cross-section of the rampart with quite a detailed description of its stratigraphy. It also included a description of features recognised within the bailey, drawings of small artefacts and several potsherds. An attempt to establish a more precise chronology of the site was made by Łosiński (1982), who suggested 3 phases of settlement, ranging from the turn of the sixth to the early tenth centuries. There was one unpublished thesis written based on collected pottery.

Verifying investigations began in the autumn of 1961 (Fig. 1). They had been conducted within two-week attempts per year (autumnal and spring), during which usually one single county (*powiat*) was “done”. The method of investigation (except for cabinet study), included three aspects: the identification of the structure and making its isoline map, confirmation of its nature, and determining its chronology by test pits, as well as recognition of its surroundings, within a radius of 2–3 km, by field walking.

As it seems, the method of measuring strongholds has not been described yet. It might have been invented by A. Wawrzyński. It was extremely simple and fast – adapted to the limited equipment of the team. Measuring equipment consisted of a set of 10 standard measure walking sticks, a compass, a tape 25-m-long, and a level. The measuring team consisted of 4 people. A person responsible for drawing sketched a structure by setting the poles on the top of the rampart in critical points and situating them with compass. Then height and distance were measured between poles, starting from the highest point within the structure. From each pole there was

drawn a line on the slope of the structure in the second stage. Measurements aimed towards determining the course of the isolines every 1 m (sometimes – 0.5 m). They were performed by setting the level of the tape stretched between poles. Usually, the plan required dozens of series of going up and down the slope and a series of additional measurements necessary for more detailed picture. It took well-organised team just a few hours to do that. At the same time test pits were dug in designated areas. They were supposed to be as many and as deep as possible – thus their sizes were limited.

As a part of the campaign, which had lasted for 11 years altogether (field work stage ended definitively in 1972) total number of 297 strongholds were verified, while about 1,000 open settlements were discovered, including more than 600 dating from the early Middle Ages (Fig. 3). The final steps of the field works were field walking and trial trenching within two „test areas” of approximately 600 square kilometres, situated in Pojezierze (Lake Wielimie-Wierzchowo) and Pobrzeże Wschodniopomorskie (Lake Gardno).

Catalogues of the sites, presenting the results of the field work were published in principle on a regular basis. The first scientific result of the stronghold verification project was a very detailed typology of strongholds, taking into account criteria such as location, shapes of ramparts and their organisation. This typology was discussed at an international conference in Germany in 1974 and published in Polish in 1976. The authors (Olczak and Siuchniński) tried to capture any regularities between the type of stronghold and its chronology, bearing in mind, however, that contemporary condition of a structure may not reflect its original shape and was assumed only for ordering purposes.

Years later, Olczak (1991) published a work based on these materials, which is purely archaeological approach towards the subject. In total, the whole data collected during these verifying investigation (including materials from other periods, presented on various occasions, most often as the so-called “discoveries”) was published. Several significant/substantial synthetic works (W. Łosiński 1972, 1982, 1983, 2008) were based on that, as well as several sites were selected for the excavations, conducted already by other archaeological centres. It is difficult, however, to assume that the effects of this gigantic work have been fully utilized.

Translated by Lucyna Leśniak